

VLADO KOSTELNIK

**Prilog historiografiji i bibliografiji o sudjelovanju
jugoslavenskih Rusina i Ukrajinaca
u narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945.**

Prikaz osnova pisanja o općoj povijesti jugoslavenskih Rusina
i Ukrajinaca do 1941. godine

Dolaskom jedanaest porodica na erarsko imanje bečkog dvora u Kuli, danas Ruskom Krsturu, u središnjoj Bačkoj 1745, obilježen je početak doseljavanja Rusina i Ukrajinaca u današnje jugoslavenske krajeve. O tome nema arhivskih izvora. Prvi arhivski izvor javlja se tek koju godinu kasnije, kada veći broj Rusina iz Ugarske, Rusa iz jugozapadnih Karpata, sjeveroistočnih županija tadašnje Ugarske, dolazi »trbuhom za kruhom«, bježeći od feudalne, ekonomske, ali i nacionalne i vjerske tlake, tražeći povoljnije uvjete života i rada. Željna radinih ratarskih ruku, bačka ih zemlja, nakon izгона Turaka, željno očekuje. Tadašnji administrator kulskog erara, Franc Jozef Redl, potpisuje s njima ugovor o naseljavanju.

Taj je ugovor i prvi pisani dokument, izvor koji nam govori o Rusinima u u južnim krajevima tadašnje Austrije, i to je polazište pisanja o povijesti Rusina i Ukrajinaca u Jugoslaviji.

Kasnije ima sve više tragova koji se odnose na razne dokumente tadašnjih svjetovnih i crkvenih vlasti o životu i radu novopridošlih Rusina, poznatih po svojoj marljivosti i predanosti u imalo povoljnim uvjetima. Spomenuti dokument, ugovor o naseljavanju Rusina na kulsko komorsko imanje, prvi je, čini se, publicirao i obradio dr Havrijil Kosteljnič, rodonačelnik rusinske kulture u Jugoslaviji, prenoseći ga djelomično u »Rusinskom narodnom kalendaru za 1925. godinu«, na rusinskom jeziku, na stranicama 72-73, pod naslovom Značaj Krstura.

Iako mnogo kasnije obrađena, vremenski je vijest o prvim Rusinima, Rusima, u današnjim jugoslavenskim krajevima stigla mnogo, pa i pet stoljeća ranije. Ruse, Rusine, prema tim obavijestima, nalazimo u Slavoniji, Srijemu i Mačvi sredinom XIII stoljeća. Prvi je ovaj izvor, koliko nam je poznato, jugoslavenskoj javnosti prezentirao Stjepan Pavičić u svom radu »Vukovska župa«, koji je izdala JAZU, Zagreb, 1940. godine. Taj je rad najvjerojatnije poslužio kao temelj radu mađarskog pisca Čakija potkraj XIX stoljeća.

U obradi osnovne teme naseljavanja slavonsko-srijemskog područja u srednjem vijeku u teritorijalno-administrativnoj jedinici tadašnje Ugarske, u Vukovskoj župi, sa sjedištem u Vukovu, danas Vukovaru, Pavičić se dotiče na nekoliko mjesta fragmentarno i Rusina. Ti se Rusini, Rusi, kako kaže Pavičić, u okolici Vinkovaca, na jugozapadnoj strani prema potoku Ervenci, spominju

1267. kao posljednici uz Ščepanovo imanje na sjeveroistoku, sa sjedištem kod vode Osne, kako navodi na 90. str. spomenutog djela. Bilo je to u vrijeme hercoga Kolomana, čija je žena bila Ruskinja s dvora tadašnje staroruske državne zajednice na Karpatima i iza njih, Galičko-Volinjske kneževine Romana i Danila Galičkog. Po rodbinskoj liniji ugarski dvor je dodjeljivao posjede rusinskim, ruskim, dvorjanima, plemićima i u Srijemu, Slavoniji i Mačvi. Pretpostavku autora Pavičića potvrđuju drugi izvori i povjesničari toga razdoblja ruskog, rusinskog, državničkog života.

Ove su činjenice postale poznate rusinskoj javnosti tek 1973. kada časopis *Nova dumka* o tome donosi materijal koji se temelji na Pavičićevu radu. (Časopis *Nova dumka*, br. 5, organ Saveza Rusina i Ukrajinaca Hrvatske u Vukovaru, str. 89-96.)

Nakon sredine XIII st. u današnjim jugoslavenskim zemljama više ne nalazimo tragova Rusina, tako da ovi o kojima je riječ u Pavičićevu radu ostaju koliko bizarni toliko važni po svojoj zanimljivosti za povijest i proučavanje života Rusina u Slavoniji, Srijemu i Mačvi. Posve pouzdano i zato što tragova o o Rusinima tog doba gotovo i nema. Zaključujemo da ih sve do sredine XVIII st. od kada se i računa početak njihova masovnijeg doseljavanja, ovdje više i nije bilo, ni prije, ni za vrijeme turske najezde i boravka u ovim krajevima, ili bar nema o tome nikakvih izvora. Zato se kao pouzdan početak doseljavanja Rusina spominje upravo 1745. od kada je njihova prisutnost i sve primjetnija na tim prostorima, da bi u današnje vrijeme stekli status ravnopravnog građanina među svim drugim etničkim sredinama u Jugoslaviji.

Doseljavanje Rusina, kasnije i Ukrajinaca, u jugoslavenske zemlje odvijalo se u nekoliko navrata, pa se prvi Ukrajinici u Bosni i Slavoniji nalaze potkraj XIX st., čini se već 1894. ili 1895. u Prnjavoru i njegovoj okolici, odnosno oko Slavonskog Broda. Tu činjenicu zapažaju i neki pisci tog doba i nešto kasnije, a mi navodimo Romana Mizu, danas najsveobuhvatnijeg autora o Ukrajinacima u Jugoslaviji koji o tome piše u nekoliko izvora, a najopširnije u *Novoj dumki* br. 8, Vukovar, 1975. i još u nekoliko slijedećih izdanja istog časopisa pod naslovom »Materijali iz povijesti i povijesti kulture Ukrajinaca Bosne i Slavonije«.

Sedamdesetih godina pojavila su se i cjelovita djela iz povijesti jugoslavenskih Rusina i Ukrajinaca.

Godine 1971. Novinsko-izdavačko poduzeće »Ruske slovo« u Novom Sadu izdalo je: »Pod crvenom zastavom, kronika o sudjelovanju Rusina-Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945« na rusinskom jeziku, autora Vlade Kostelnika.

Zatim izlazi magistarski rad Janka Sabadoša, koji je uspješno obranio na Fakultetu političkih nauka Beogradskog univerziteta 1973. pod naslovom »Uticaj odvojenog tretiranja rusinske od ukrajinske narodnosti u SFRJ na njen kulturni i politički život«, u ciklostil-izdanju, na srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom jeziku.

U »Godišnjaku...« Društva istoričara Vojvodine za 1977. godinu, kao separat izlazi povijest Rusina »Iz istorije vojvođanskih Rusina do 1941. godine«, petorice autora — dr Slavka Gavrilovića, Branislava Vraneševića, Arpada Lebla, Nikole Gaćeše i Milenka Palića.

Četvrta i posljednja u ovoj seriji cjelovitih izdanja o rusinsko-ukrajinskoj prošlosti je »Istorija Rusina Bačke, Srijema i Slavonije 1745-1918«, dra Fedora

Laboša, u izdanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Hrvatske, Vukovar, 1979, na rusinskom jeziku.

Poblize ću pojasniti etnonime Rusin i Ukrajinac.

I jedan i drugi naziv imaju isti korijen i odnose se na isti narod u općeprihvaćenoj povijesnoj literaturi, samo što je Rusin starijeg porijekla, a sada već predstavlja povijesno ime za Ukrajinca. U materiji koja je u osnovi ovoga rada, oba etnonima imaju svoju posebnu važnost.

Rusinima se u Jugoslaviji, naime, smatraju potomci prvih doseljenika sredinom XVIII st. iz Ugarske – Rusi, a Ukrajinacima potomci doseljenika potkraj XIX st. iz Galicije. Pa i ovi su došli pod imenom Rusini. Preobražaj u izmjeni etničkog naziva počeo je još za vrijeme boravka na matičnim područjima tada austrijske Galicije, pa ih otud ovdajšnji živalj naziva Galicijancima. Tomu je pridonijela svijest o stvaranju ukrajinske nacije, koju ne priznaju vlastodršci, u to vrijeme tuđinci, koliko u Galiciji, toliko i Bukovini i Zakarpatju, Ugarskoj Rusi, kao i u carskoj Rusiji. Tek oktobarska socijalistička revolucija i Lenjinovi dekreti priznaju punopravnost ukrajinske nacije 1917, od kada datira i državopravnost Ukrajinaca, pripadnika naroda, podrugljivo nazivanog maloruskim, pretežno onog iz nabrojanih krajeva matičnog područja, čiji sunarodnjaci doseljavaju prije stvaranja nacije i državopravnosti ukrajinskog naroda. Daljnja emancipacija i konstituiranje ukrajinske nacije na matičnim područjima, stvaranjem Ukrajinske SSR, donosi i puniju afirmaciju i potpuno pružimanje imena Ukrajinac mlađih generacija naznačenog dijela rusinske, odnosno, sada već ukrajinske emigracije u Jugoslaviji. Stariji će doseljenici i u Bosni i Slavoniji danas još uvijek reći da su Rusini.

Proces stvaranja, emancipacije i konstituiranja ukrajinske nacije nije zahvatio u istoj mjeri, hodom povijesti, i Rusine u Ugarskoj Rusi, a još manje njihov ogranak, udaljen nekoliko stotina kilometara, u Bačkoj, Srijemu i Slavoniji, koji je predmetom ovih razmatranja. Udaljen i izoliran od matičnog vrela, živeći u drugim uvjetima, zajedno s drugim etničkim sredinama, tvoreći neke posebnosti u svom razvoju na toj osnovi u odnosu prema svojim sunarodnjacima u pradjedovini, ovi Rusini ostaju sve do danas – Rusini, ljubomorno čuvajući svoje ime, kažu, najstarije etničko nazivlje kod istočnih Slavena, isto tako i tradicije u povjesti, kulturi, običajima i uopće civilizaciji.

Osim razlika u jeziku, koje su dijalektološkog značaja, uobičajenima u svim jezicima što se rasprostiru na velikim područjima i dolaze kao plod historijskog razvoja pojedinih dijelova veće etničke cjeline, i jedni i drugi opet pripadaju istoj istočnoj grupi slavenskih naroda. Ovima u Jugoslaviji zajednička je i grkokatolička vjeroispovijed, nastala brestlitovskom unijom 1596. i užgorodskom unijom 1648. ne bez otpora, čak i ne bez materijalnih i duhovnih žrtava u toku nekoliko stoljeća. Pa ni svi Rusini pri dolasku u Bačku i Srijem nisu iste grkokatoličke, nove vjeroispovijedi, nego i pravoslavne, ujedno i »starostavne«, vjere pradjedova, u kojoj su najstariji preci Rusina primili kršćanstvo.

Oko polovice Rusina i Ukrajinaca živi u Bačkoj, a druga polovica u Srijemu, Slavoniji i Bosni. Prema popisu 1971. ukupno ih ima oko 45.000. Važnost je tog popisa u tome što se prvi put otkako su ovdje mogu i zvanično izjašnjavati kao Ukrajinac. U svim dotadašnjim popisima stanovništva, pa i nakon 1945, bili su upisani kao Rusini, a i Rusini i Ukrajinac bili su zvanično iskazivani u rubrici »ostali«.

Historiografija o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945.

Pisanje o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u najvećem socijalnom, političkom, nacionalnom i kulturnom pokretu, narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije 1941-1945. godine, počelo je još u vrijeme njezina trajanja.

Prve ozbiljnije tragove nalazimo na rusinskom jeziku u »Rusinskom narodnom kalendaru za 1946. godinu«, samo nepunu godinu nakon svršetka oružane borbe i revolucije.

Riječ je o memorijalnom materijalu, sjećanjima na viđenje borbe i revolucije, često neposredno nakon svršetka jedne, a prije početka druge borbe, u predahu bitaka, u odmoru, kada 'damari biju, proživljavajući tek doživljeno, i predosjećajući ono što tek predstoji; na Srijemskom frontu, u paklu Batine na Dunavu, forsiranju Drave. Piše se pismo, sriču se slova, slažu rečenice i nižu na komadiću papira, kakvom krnjom olovčicom opisuje se herojstvo i žrtve, pogibija i spas druga i borca iz kolone, rova, šanca, jurišnog odreda.

Dojmovi su svježiji, natopljeni krvlju i ovijeni zavojima, mirišu na barut i dim, krv i boj. Zato su autentični, plijene neposrednošću osobnog doživljaja; krika, vapaja, vriska i radosti pobjedi i slobodi.

Prisutna je i gorčina zbog neuspjeha bitke, kada se stežu zubi, pesniče šake, pričvršćuje titovka, dohvaća puška i mitraljez i ponovno juriša na neprijateljski bunker dok ne umukne, dok se konačno ne slomi otpor uljeza i silnika i dok mu se ne vide pete.

A tada se slavi pobjeda, praskozorje slobode!

Razumljivo je da time posao nije završen. Prikupljanje građe se nastavlja, proširuju se saznanja, povećava krug prikupljača i obrađivača, što upotpunjuje već stečeno znanje i diže ga na sintetičku razinu. To je peta etapa. U šestoj etapi valjalo bi sve do sada skupljeno i obrađeno, prošireno i dopunjeno sažeti u novu cjelinu.

Nastojat ću prikazati cijelu materiju tako utvrđenim redoslijedom.

Sudjelovanje Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. promatram u nekoliko razvojnih etapa:

Prva etapa ima memorijalni karakter. Neposredni sudionici prenose svoje impresije i iskustva; očevici donose i prve historijske podatke o zbivanjima i ljudima koji su u njima sudjelovali te zajedno s njima dijelom i ginuli.

Druga etapa obuhvaća mirnije promatranje zbivanja, sve je manje sudionika koji se sjećaju svojeg sudjelovanja, a sve je više stručnijih ljudi, entuzijasta koji strasno obrađuju tematiku temeljenu na preuzetim dokumentima i memorijalnoj građi sudionika.

Treća etapa odnosi se na pisanje, istina nevelikih, monografija o pojedinim sudionicima i organizatorima ustanka i borbe, kao i o čitavim naseljima, također iz pera strasnih zaljubljenika u tematiku sada još manje neposrednih aktera, kojih je sve manje.

Četvrta faza, na osnovi svega do tada urađenog, jest čin sublimacije, ocjene, komentara, kritike i zaključaka s aspekta cjelovitosti materije za cjelokupni etnikum Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji od njezina početka do kraja.

I

Još uvijek ne bismo mogli reći tko je ostavio prvi zapis o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine. Možda se to nikada neće ni otkriti, a možda i hoće, ali uvjetno. Međutim, evidentno je da je to kolektiv autora koji daju svoje priloge viđenja narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije na osnovi vlastitog zapažanja i opisa sudjelovanja svojih drugova, prijatelja, rodaka, znana i neznana.

Prva poslijeratna edicija na rusinskom jeziku »Rusinski kalendar za 1946. godinu«, u izdanju Rusinske matice, puna je takvih priloga, uglavnom memorijalne građe. Štoviše, moglo bi se tvrditi da je cijela knjiga i posvećena netom završenoj narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, tj. da miriše na ratišta i oganj, jer je najveći njezin dio pun takvih materijala.

U spomenutom kalendaru, na jedva sedam-osam tiskarskih araka papira, nalazi se čak petnaest priloga na temu narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Na stranicama kalendara susrećemo Đuru Sabadoša iz Mikuševaca kraj Vukovara, koji je potpisao saopćenje »Naš udio u NOB-u«. Zatim su tu »Odlomci iz NOB-a« (13–23. str.) Dati su biografski podaci poginulih boraca, gotovo uvijek poginulih herojskom smrću. Najprije nepoznat autor spominje Đuru Džudžara iz Bačinaca kraj Šida, a zatim Lukač L(azor) i Provič M (ikola) pišu o poginulom borcu Jovgenu Nadju također iz Bačinaca. Melana Mihnjakova piše o Jovgenu Hromišu, a Lukač Lazor i J(akim Novta o Petru Papugi. O Nestoru Timku piše M. Mihnjakova, a o Osifu Aladiču Jakim Novta, sve poginulim borcima iz Bačinaca. Pavlina Sabadoš na 21. str. piše o Vladimiru Erdeljiju iz Đurđeva kod Žablja u južnoj Bačkoj, o poginulom Jovgenu Mudrom, o trećem njihovu drugu, Srbinu iz istog mjesta, kao borcima Prvog šajkaškog partizanskog odreda, koje je mađarski okupator pohvatao i strijeljao u novosadskoj »Armiji« 12. februara 1942. godine.

Đurđevu je i inače posvećena značajna pažnja. Objavljen je popis ubijenih, nestalih ili u raciji strijeljanih političkih krivaca iz Đurđeva na kojem se nalaze čak 32 imena i prezimena. Još su četiri popisa iz Đurđeva, i to dvojice »poginulih prilikom nastupa Mađara 1941. u Novom Sadu«, 26 »političkih krivaca što su bili prognani u logore«, 57 »dobrovoljaca u NOB-u« i napokon 22 imena na »popisu poginulih i nestalih na frontu«, sve iz Đurđeva, trećeg po veličini rusinskog mjesta u Jugoslaviji. Karakteristično je ovo navođenje o poginulima i nestalima »na fronti«, jer se odnosi isključivo na ratne operacije NOVJ i Jugoslavenske armije u završnici borbe protiv okupatora, kada su zaista vođene frontalne borbe, potkraj 1944. i početkom 1945. duž Dunava, Drave i cijele sjeverne Hrvatske i Slovenije. To upućuje na zaključak da su i Đurđevčani, uostalom kao i stanovnici cijele Bačke, sudjelovali masovnije u NOB-u i socijalističkoj revoluciji tek nakon svog oslobođenja, od oktobra

1944, zahvaljujući posebno teškim uvjetima u kojima se NOB razvijao u tom kraju.

U daljnjem tekstu kalendara Melanka Sabadoš, vjerojatno iz Mikluševaca, iznosi sjećanje na ilegalnog borca NOB-a pod naslovom »Kurir« (str. 22. i 23). Sam naslov govori o sadržaju priloga, u kojem je glavni junak, po svojoj prilici, autorica.

Mihajlo Kovač (Čorbov) opisuje doživljaj svog suborca s forsiranja rijeke Drave u martu 1945. pod naslovom »Pouzdamo sam znao da ćete opet doći« (str. 41), dok nepoznati autor pod signaturom ćirilskog slova »S« iz Bačke Palanke također opisuje borbe na tom ratištu, s naslovom »Na Dravi«, str. 43-48.

Još jedan autentični prilog donosi zapis o braći Danilu i Aronu Kolbasu, sada iz Gunje, u županjskoj komuni. Obojica su poginula u ogorčenim borbama za slobodu, Danilo čak na Rijeci.

Dvije godine nakon pojave ove prve edicije o Rusinima u NOB-u, već treće poslijeratno izdanje »Rusinskog narodnog kalendara za 1948. godinu« donosi samo jedan prilog o sudjelovanju Rusina u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, a da u takvom kalendaru za 1947. godinu uopće nema sličnog materijala. Taj jedini prilog u kalendaru za 1948. nosi naslov »Komandant drugog bataljona«, što ga je napisao »Naš Rusin, sin lijepog, ali i krvavog Srijema«, str. 90.

Zanimljiva je vjerojatno sastavljačeva napomena ispod naslova, a prije početka izvornog svjedočenja i dijelom glasi:

»O ovim herojima bi trebalo pisati. Njihova djela bi nas trebala i sada i u budućnosti napajati duhom slobode, duhom hrabrosti; duhom samosvijesti, da mi, Rusini, nismo više kamen koji se stavlja na vagu kada je trebalo prevagnuti za ovu ili onu kliku u staroj Jugoslaviji . . .«

i nastavlja:

»O ovim herojima mi i hoćemo i moramo pisati. Nitko nas neće cijeniti ako nas neće poznavati. A mi hoćemo da nas poznaju, a kada nas upoznaju, tada će nas cijeniti i svoji i tuđi«, str. 90.

Ni jednom izvodu nisu potrebni komentari, jer oni govore sami za sebe, i o sebi, o narodu, ali i o svim drugim narodima, koji su bili samo predmet manipulacije buržoaskih stranaka u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, i o svim drugim narodima i narodnostima, sudionicima NOB-a, koji žele da se o tome čuje i zna.

Zaključak je o prvim pisanim, uglavnom memorijalnim spomenicima o povijesti Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. da je i čitav period poslije toga o toj temi objavljen upravo i s tom težnjom, i s tim zadatkom, amanetom čak, postavljen još davne 1948. godine.

II

Nakon prvog oduševljenja pobjedom i njenim rezultatima, tako i brojnim memorijalnim materijalima o neposrednim sudionicima u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, i među Rusinima i Ukrajinacima se piše mirnije, metodičnije i s više sistematičnosti pa i studioznije.

Tako značajni pristup toj materiji susrećemo već 1951. kada Đura Varga u »Vojvodina u borbi«, koju je izdala »Matica srpska« u Novom Sadu, na str. 165. donosi prikaz pod naslovom »Lik rusinskog prvoborca Đure Kiša«, omladinca, skojevca iz Šida. To je i najopsežniji pristup, čak i monografija o tom smionom rusinskom borcu i kuriru, po herojstvu gotovo ravnom sremskom narodnom heroju Bošku Palkovljeviću Pinkiju, s kojim je drugovao i poginuo: okruženi neprijateljem, prvog kosi rafal s pet metaka, a drugi posljednje metke ostavlja za sebe.

Đura Varga autor je još jednog vrijednog opisa, i to opisa Ise Sekickog, sekretara partijske organizacije u Vrbasu, kasnije sekretara komiteta KP Kula, što se nalazi u Arhivu NIŠRO »Ruske slovo« u Novom Sadu. Isa Sekicki je najprisnije surađivao s komunistima i ostalim rodoljubima Rusinima u vrijeme dizanja ustanka 1941. i kasnije u Vrbasu, Kuli i u njihovoj okolici, Ruskom Krsturu, Kucuri i brojnim salašima središnje Bačke, među kojima i rusinskim, na kojima se se nalazile baze narodnooslobodilačkog pokreta i borbe.

Zlatko Tomičić piše o Ivanu Senjugu Ujaku (Djadku) jedinom narodnom heroju Jugoslavije iz rusinsko-ukrajinske zajednice pod naslovom »Ivan Senjug (likovi narodnih heroja)« u ediciji »27. srpnja«, Zagreb, 1957. Nalazimo dragocjene podatke o Senjugu, jednom od četiriju narodnih heroja nevelikog sela Slobodnice naseljenog i Ukrajinima, »rezervata« radničke klase i naprednog omladinskog i radničkog pokreta nedaleko industrijskog Slavonskog Broda. Usporedo s onim što donosi poznato izdanje »Narodni heroji Jugoslavije« beogradske »Omladine« s biografijama spomenutih velikana, to su do sada najopširniji izvori o njihovom drugu, sinu ukrajinske narodnosti u Jugoslaviji.

Od značajnijih priloga valja spomenuti feljton kojeg u nastavcima 1961. donosi tjednik *Novosti* u Vinkovcima. Riječ je o sudjelovanju Rusina iz Petrovaca i Mikluševaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. U ruskokrsturkom »Ruskem slovu« iste godine tako piše i Janko Raca. Tema obaju cjelovitih, štoviše, monografskih prikaza obuhvaća tri velika mjesta s rusinskim stanovništvom: Ruski Krstur, najveće rusinsko mjesto u zemlji, te Petrovce i Mikluševce, najveća rusinska naselja u SR Hrvatskoj, u kojima su i narodnooslobodilački pokret i narodnooslobodilačka borba bili naročito razvijeni.

Kasnija vraćanja i osvrti nisu mogli mimoći upravo te zapise, čija je vrijednost i danas važna za proučavatelje povijesti Rusina u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji.

Samo godinu dana kasnije »Ruske slovo« štampa još jedno značajno djelo o toj temi, potpisano ćirilskim slovom »R«: »Početak oslobodilačke borbe u Đurđevu«, i to u svom »Narodnom kalendaru«, sada već bez etničke oznake kao ranije – rusinskom – za godinu 1962, str. 66–72.

Sada već imamo dosta cjelovit pregled postanka i razvoja narodnooslobodilačkog pokreta, narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u nekoliko najvažnijih mjesta rusinske narodnosti – Ruskom Krsturu, Petrovcima, Mikluševcima i sada u Đurđevu, od kojih su posljednja tri poznata u cijelom rusinskom etnikumu kao najborbenija i najsmionija.

Premda se u našoj javnosti o Ivanu Senjugu Ujaku zna kao o istaknutom borcu, organizatoru ustanka zajedno s nekolicinom njegovih drugova iz slavonskobrodskog kruga revolucionara, komandantu XII slavonske udarne proleterske brigade, koji je 1944. umro kod Grubišnog Polja, u partizanskoj bolnici VI korpusa na Papuku od dobivene rane mjesec dana ranije. Rusinima i Ukrajin-

cima taj će »njihov«, da uvjetno kažemo, jedini narodni heroj ostati još relativno dugo nepoznat. Otkrili su ga tek 1967. kada je prikupljena opsežnija građa o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkom pokretu, narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u njihovoj sredini.

Tako je napokon uspjelo istraživačima da »pronadu« narodnog heroja i među Rusinima i Ukrajinacima, koji su u partizanskim odredima i Narodnooslobodilačkoj vojsci te u Jugoslavenskoj armiji imali i nekoliko tisuća aktivnih boraca, među njima i veoma hrabrih. A to je upravo nalagalo traženje narodnog heroja. O ozbiljnosti zadatka govori i činjenica da je obavljen razgovor s Kancelarijom ordena Predsjednika Republike o tome je li Volodimir Vitjuk, Ukrajinac iz Banje Luke, proglašen narodnim herojem. Spomenuti je bio veoma smion borac srednjobosanskih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i junačkom smrću poginuo kod Lišnje u prnjavorskom kotaru (korespondencija u arhivi autora).

III

Tako smo stigli i do faze u kojoj je moguće koliko-toliko objediniti materiju o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941–1945. To je učinio Đuro Laćak iz Novog Sada. Pripremio je u korpusu ispitnih djelatnosti na svom fakultetu seminarski rad »Rusini u NOB«, ciklostil-izdanje, 1962, s oko dva tiskarska arka obrađene materije, do tada najopsežniji rad o toj temi.

Radom Đure Laćaka dobili smo nov i cjelovitiji prikaz o sudjelovanju Rusina u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. Autor pristupa materiji s pozicija materijalističkog promatranja, koristeći se dijalektičkom metodom. Sada je to već sasvim solidno djelo, koje postaje nezaobilazno prilikom svih kasnijih zahvaćanja ove teme. Posebno su dobro obrađeni dijelovi sudjelovanja Rusina u narodnooslobodilačkom pokretu u Bačkoj, donekle i u Srijemu. Osim vlastitih istraživanja i ocjena, Laćak se koristi i do tada prikupljenom i obrađenom građom i literaturom, pogotovo kada je riječ o predjelima koje nije osobno istražio.

Sa stajališta potpune cjelovitosti sudjelovanja Rusina i Ukrajinaca Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, to ipak još nije potpuni opus. Stići će tek gotovo cijelo desetljeće kasnije. Naime, Đuro Laćak u svom seminarskom radu ne obuhvaća sudjelovanje Rusina u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u Slavoniji, a Ukrajince potpuno zanemaruje u Slavoniji, i u Bosni i Hercegovini (gdje ih je u Jugoslaviji najviše). Tako upravo djelovanje Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji još uvijek ostaje prilična nepoznanica, bar za našu širu javnost, sve do kraja 60-ih godina, odnosno do početka 70-ih godina, osim pojave kojeg sporadičnog napisa o tome u časopisu *Ruske slovo* uglavnom autora Ivana Terljuka. To je sasvim razumljivo jer Đuro Laćak nije raspolagao prikupljenom građom o Ukrajinacima pa je nije mogao ni uvrstiti u svoj rad, a sam je nije prikupio i obradio.

Isto se odnosi i na Rusine na geografskom području Jugoslavije, koje čini liniju razgraničenja između Srijema i istočne Slavonije, premda je tema toga rada baš sudjelovanje Rusina u NOB-u. Nema podataka o tome, jer taj kraj još nije obrađen.

Zaključak je da je cijela Slavonija, ali isto tako i Bosna i Hercegovina, te sjeverozapadni Srijem, sve do kraja 60-ih i početka 70-ih godina ovog stoljeća čekala istraživača kojeg će zanimati sudjelovanje i Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine.

Do tada se javljaju pojedini zapisi u štampi i periodici, možda i ponekoj knjizi, ali samo sporadično, kojim podatkom o Rusinima ili mjestima u kojima žive i o njihovom sudjelovanju u NOB-u.

Posljedice takve situacije bile su nepovoljne, jer se dvadesetak i više godina nakon svršetka rata slabo zna o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Jugoslaviji, a to neupućene ponekad dovodi do pogrešnih viđenja, pa čak i do pogrešnih zaključaka. Štoviše, bilo je i negativnih gledanja na ponašanje Ukrajinaca samo radi kratkotrajnog postojanja tzv. Ukrajinke legije u sastavu redovne domobranske oružane organizacije tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Činjenice su, međutim, govorele o masovnom sudjelovanju Ukrajinaca u NOB-u.

IV

I prije pojave seminarskog rada Đure Laćaka, Vasiljka Zidarić, učiteljica iz Petrovaca, piše u vinkovačkim *Novostima*, br. 15. 1960. godine, o oslobodjenju tog rusinskog mjesta »I došli su oslobodioci.« Iste godine i u istom tjedniku pojavljuje se nekoliko zapisa o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Branko Petković piše o braći Emilu i Eugenu Hevku, rodom iz Prnjavora, kao ilegalnim borcima KPJ u Vinkovcima, o njihovu hapšenju 1942, zajedno s drugim vinkovačkim komunistima i rodoljubima.

Dvije godine kasnije u »Narodnom kalendaru za 1962. godinu« na rusinskom jeziku izlazi »Petrovci — mala Moskva u NOB«, 60-66. str. i zapis »Ponosna čela na svojoj zemlji, zapis o izvorima revolucije u Mikluševcima«, 72-80. str. Činjenica da jedino Rusini nisu imali posebnu jedinicu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, uz takve jedinice Čeha, Mađara i Nijemaca u Slavoniji, zainteresirala je istraživače i o tome se pojavljuje zapis u »Narodnom kalendaru za 1966. godinu«, također na rusinskom jeziku, u izdanju NIP *Ruske slovo* iz Ruskog Krstura: »Zašto Rusini nisu imali samostalnu jedinicu u NOB?«, str. 59-70. To su razgovori sa sudionicima i znalcima, uz vlastita zapažanja i komentar autora. Bilo je nekoliko pokušaja da se takva jedinica oformi u Slavoniji, ali su oni uvijek ostali bez uspjeha. Posljednji put to se dogodilo zbog zaključka da je bolje ostaviti rusinske borce u jedinicama NOVJ i POJ u kojima su se borili, nego ih izdvojiti i osnovati posebnu jedinicu, jer bi ona kao rusinska bila više na meti neprijatelju, i Rusini bi, kao cjelokupni populus bili izloženi posvemašnjem fizičkom istrebljivanju. Autor ipak razmatra kao pouzdanu mogućnost formiranja posebne rusinske jedinice, da je ostao na životu začetnik realizacije ideje rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije Hrvatske i Slavonije, da se formiraju posebne jedinice NOVJ i POJ svih narodnosti u tome kraju, Jakim Edelinski, organizator ustanka u Petrovcima, koji je 1943. godine otišao u XVI omladinsku narodnooslobodilačku brigadu »Joža Vlahović«, i u ožujku

1944. godine poginuo u borbama te brigade u Žumberku protiv takozvanih Čerkeza, bivših vojnika Crvene armije, što su ih zarobili Nijemci na Istočnoj fronti i zavrbovali u svoje vojne jedinice angažirane u borbi protiv NOVJ i POJ.

Sada već doznajemo nešto više o sudjelovanju Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Ivan Terljuk u tjedniku *Ruske slovo* piše na ukrajinskom jeziku: »U posjeti Ukrajincima u Budisavi«, 3. marta 1967. godine. Iste godine, 30. maja, *Večernje novosti*, Beograd, donose zanimljiv napis o sudjelovanju porodice Mazepa iz Foče u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji od samog početka. Jedan od tri sina prošao je cjelokupan borbeni put Prve proleterske narodnooslobodilačke brigade Fiće Kljajića, što ju je formirao vrhovni komandant drug Tito u Rudom, 22. decembra 1941. godine. Oba naslova pripadaju prvim takvim zapisima o sudjelovanju Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, pa o tome šira jugoslavenska javnost doznaje nešto više. U kasnijoj obradi ove teme kulminirat će saznanje o izuzetnoj masovnosti baš te etničke grupacije u oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji svih naroda i narodnosti Jugoslavije, zajedno s činjenicom da je Ukrajinac i narodni heroj Jugoslavije, Ivan Senjug Ujak (Djadko), čiji su roditelji doselili potkraj XIX stoljeća u Slobodnicu kraj Slavenskog Broda i čija je mati Katarina do kraja svoga života jedva govorila drukčije osim materinskim ukrajinskim jezikom.

U »Narodnom kalendaru za 1968. godinu« na rusinskom jeziku prikazana je »Epopėja Rusina-Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i narodnoj revoluciji«, što obogaćuje prikupljenu građu. U kalendaru istog izdanja za iduću 1969. godinu, nastavlja se s »Ulogom petrovačkog narodnooslobodilačkog pokreta u desantu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene armije na Vukovar, decembra 1944. godine«. Irina Hardi u časopisu *Ruske slovo* 1969. godine, donosi reportažu o sudjelovanju žena iz Ruskog Krstura u NOP-u i NOB-u (»Rukama i srcem za našu budućnost«, Novi Sad, broj 48, str. 8). Reportaža je značajna po tome što prvi put u Bačkoj spominje žene iz rusinske etničke sredine, koje se aktiviraju u narodnooslobodilačkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi. Prema ranijim saopćenjima aktivne ilegalke Komunističke partije u pripremama ustanka i u njegovom toku, pogotovo u samom početku, bile su i dvije omladinke, također iz rusinske sredine, Irina Kopcanski iz Vrbasa i Provčijeva iz Starog Bečeja, o čemu je pisala Klara Feješ u partizanskom listu *Glas omladine* štampanom na ciklostilu 1943.

Iduće 1970. godine, Vlado Kostelnik donosi nove priloge na osnovi vlastitih istraživanja i opažanja, ali prenoseći i opažanja drugih o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi. Sudjeluje i u savjetovanju o odnosu klasnog i nacionalnog u suvremenom socijalizmu, što ga organizira Gradska organizacija Saveza komunista Hrvatske, Zagreb i Centar za društvena istraživanja Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Krapinskim Toplicama 1970. godine. Iste godine to objavljuju »Naše teme« u Zagrebu pod naslovom »Klasno i nacionalno u emancipaciji i konstituiranju jugoslavenskih Rusina i Ukrajinaca«, u posebnom zborniku materijala s tog savjetovanja pod naslovom »Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu«. Sudionik je i Prvoga znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, u organizaciji JAZU Zagreb u Osijeku, na kojem iznosi svoj rad »Rusini-Ukrajinci Srijema i Slavonije« gdje obrađuje i njihovo sudjelovanje u narodnooslobodilačkoj borbi, kao i u izdanju zagre-

bačkih »Naših tema«. Štampano je u »Zborniku radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje«, Osijek, 1970, str. 183-189.

Tema sudjelovanja Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine nalazi svoje mjesto i u »Ukrajinskom historijskom časopisu« Akademije nauka Ukrajinske SSR u Kijevu, na ukrajinskom jeziku, pod naslovom »Jugoslavenski Rusini-Ukrajinci u borbi protiv fašizma u narodnoj revoluciji Jugoslavije (1941-1945)« br. 11, za novembar 1970, str. 66-77, istog autora. Zajedno s građom nastalom nastojanjima drugih prikupljača i istraživača, sazrijevaju uvjeti za cjelovitu obradu ove teme. To se i događa samo godinu dana kasnije — 1971. godine. Tome su pridonijele i ozbiljne studije šireg značaja pojedinih krajeva Jugoslavije u NOB-u, posebno Slavonije i Bačke, koje nas posebno i zanimaju zbog toga što se ovdje nalaze osnovne mase Rusina i Ukrajinaca, zajedno sa Srijemom. Boljem i dubljem sagledavanju cijele materije pridonose monografije Svete Savića »Borbe u Sremu 1941-1944« i Đorđa Vasića »O oslobodilačkom ratu u južnoj Bačkoj«, kojima je urednik vrsni poznavalac Rusina, Žika Tadić. O Rusinima se u tim radovima ne govori posebno, već su uključeni u cjelinu samo s pojedinačnim podacima. Iako nedovoljno, ipak je bilo veoma korisno za utvrđivanje pravog mjesta i uloge pojedinih zbivanja u krajevima u kojima žive, u ovom slučaju u južnoj Bačkoj i Srijemu, do linije razgraničenja sa Slavonijom, što je učinjeno poznatim pismom druga Tita sredinom 1943. godine.

Slično je i s cijenjenim radovima Martina Kaminskog kao što je »NOP i nacionalne manjine«, što ga je izdao Historijski institut Slavonije u Slavanskom Brodu 1966, pa »Stenografski zapisnik sa sastanka preživjelih učesnika NOB-a bivšeg vukovarskog kotara«, načinjenom u martu 1961. u Vukovaru, te »Prilog građi za historiju NOB Slavonije« 1941, također Historijskog instituta Slavonije u Slavanskom Brodu, 1965. Tu je i rad Pavla Gregorića i Zdravka Krnića »NOP Slavonije 1941«, serije »Slavonija u NOB«, Historijskog instituta Slavonije u Slavanskom Brodu 1966, »Dnevnik Rada Pavlovića Strica« i opet u »Građi za historiju NOP Slavonije«, knjiga I, godina 1941, izdanje Historijskog instituta Slavonije. Zatim slijede radovi Zdenka Hasa, Ivana Miškovića i drugih autora, najčešće i opet u izdanju Historijskog instituta Slavonije.

Značajnu pomoć pružila su i reprint izdanja listova narodnooslobodilačke borbe, što su izlazili u Vojvodini: *Naša borba*, *Istina*, *Omladinski glas* i drugi. U pojedinima se nalaze i izravni prilozi o sudjelovanju Rusina u NOB-u, a u nekima se spominju Rusini kao aktivni sudionici u NOB-u i socijalističkoj revoluciji premda i opet samo pojedinačno, sporadično, tu i tamo, tek da bi se potkrijepila ocjena ili zaključak o masovnosti borbe i sudjelovanju svih naroda i narodnosti.

Posebnu važnost ima »Nedeljni pregled«, glasilo Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za zapadni Srem, br. 2, za januar 1944, u kojem je objavljen prvi i jedini proglas Rusinima na njihovu materinskom jeziku za sve vrijeme NOB-a. S obzirom na važnost i jedinstvenost taj dokument rusinska historiografija uokviruje polumasnom linijom iako je napisan na običnom pisaćem stroju, latinicom, a ne rusinskom ćirilicom. Sve je to manje važno od njegova sadržaja i vremena u kojem je nastao.

Naime, rusinski istraživači misle da je pojava ovog proglasa dosta kasna, tj. početkom 1944, jer je tada već i nekoliko hiljada Rusina i Ukrajinaca bilo u aktivnim jedinicama NOVJ i POJ, i da bi ih bilo i više, da se takav proglas,

na njihovu materinskom jeziku, našao među njima ranije, bar kada i na jezicima nekih drugih narodnosti. Pa opet, isti historiografi veoma pozitivno ocjenjuju objelodanjenje proglasa na rusinskom jeziku, jer jer izravno veoma povoljno utjecao na još veće zbijanje Rusina oko jezgre narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, Komunističke partije Jugoslavije i na još masovnije sudjelovanje u borbenim redovima za slobodu i novu, narodnu vlast, kako kaže Đuro Laćak u svom seminarskom radu o Rusinima u NOB-u.

Ovaj popis literature i arhiva nazvat ćemo uvjetno bibliografijom, jer je nepotpun i nastaje kao nasušna potreba za sagledavanjem što je do sada urađeno i dokle se stiglo u prikupljanju i obradi građe i cjelokupne materije o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji jugoslavenskih naroda i narodnosti 1941-1945. godine.

Sastoji se od dva dijela, tj. od popisa literature na rusinskom i ukrajinskom jeziku te arhiva i literature što je štampana na hrvatskosrpskom, odnosno srpskohrvatskom jeziku. Ta su dva dijela vidno odijeljena najprije rusinskim i ukrajinskim pismom, ćirilicom, a zatim hrvatskosrpski, odnosno srpskohrvatski, latinicom.

Prikupljene su i po azbučnom i abecednom redu obrađene bibliografske jedinice članaka, zapisa, reportaža, prikaza, likova štampanih u raznim novinama, časopisima i knjigama, više na rusinskom, a manje na ukrajinskom jeziku. To je i razumljivo, jer je ponajprije rusinske i ukrajinske autore najviše zanimao predmet ove teme. Zbog toga su opisani prilozi u svim kalendarima, godišnjacima na rusinskom jeziku, koji su izlazili od 1946. do 1980, s prekidom od 1957. do 1962, i koji obrađuju zadanu temu. Preuzeti su i naslovi svih zapisa o istoj oblasti iz *Nove dumke* (Nove misli), časopisa što ga Savez Rusina i Ukrajinaca Hrvatske izdaje na rusinskom i ukrajinskom jeziku s posebnom rubrikom pod nazivom »Rusini i Ukrajinci u naprednom radničkom socijalističkom i komunističkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, što se pojavljuje gotovo u svakom broju.

Djelomično su zabilježeni i napisi o istoj temi iz tjednika *Ruske slovo*, što izlazi na rusinskom jeziku, djelomično i na ukrajinskom, s dodatkom na ukrajinskom jednom mjesečno u Novom Sadu i iz dječjeg časopisa na rusinskom jeziku iz Novog Sada *Pionirska zahradka* (Pionirski vrtić). Rusinski mjesečnik za omladinu *Mač* i dvomjesečnik *Svetlost* (Svjetlost) nisu uzeti u obzir, ne zato što u njima nema predmetnih priloga, već zbog toga što se za ovu priliku nije dospjelo organizirati uvid i u ova izdanja. Također nisu potpuno pregledani tjednici *Novosti*, odnosno *Vinkovačke novosti*, koje su izlazile i izlaze u Vinkovcima, i *Vukovarske novine*, u kojima također ima literature za našu temu. Gotovo posve pouzdano možemo se koristiti i ostalim izdanjima širom Jugoslavije, kao na primjer monografijama o pojedinim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u kojima su se borili i Rusini i Ukrajinci u Slavoniji, Srijemu i Bosni.

Ovo je ujedno putokaz daljnjim istraživačima kako će upotpuniti ovu bibliografiju. Potrebno je pročitati i sve ostalo što se širom zemlje štampa o NOB-u, pogotovo u krajevima u kojima žive Rusini i Ukrajinci.

Ipak mislim da je ovom bibliografijom dano najvažnije iz preuzetog zadatka. Ono što je preostalo, poslužiti će proširenju saznanja, dopuni dokumentacije,

ali najvjerojatnije neće utjecati bitnije na cjelovite ocjene, komentare i zaključke navedene u literaturi i arhivalijama.

I pored toga, istraživanje ostaje zadatak daljnjih istraživača cijele materije, bibliografije i arhivalija, i memorijalnog materijala, dok neposredni sudionici mogu svoja iskustva prenijeti, kako bi ostala zapisana i prikupljena na pouzdanom mjestu.

Svjestan raznih nedostataka ovoga rada, rađenog prigodno, u veoma kratkom vremenskom razdoblju, bit ću veoma zahvalan svima koji će mi pomoći u daljnjem radu savjetima, kritikom i uputama, pogotovo vlastitim priložima, kako bi bibliografija o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. bila što potpunija.

Posebno zahvaljujem Savezu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske u Vukovaru, koji je organizirao prvo savjetovanje o ovoj temi 21. juna 1980. godine u Petrovcima, i tako omogućio da se materijal prvi put javno objavi. Isto tako hvala i Institutu za radnički pokret Hrvatske te njegovu direktoru Zlatku Čepi kao i suradniku dru Mirku Valentiću, koji su mi dragocjenim savjetima olakšali i dopunili rad.

V

Nakon prikupljene građe iz svih krajeva Jugoslavije u kojima žive Rusini i Ukrajinci u većim konglomeracijama, Bačkoj, Srijemu, Slavoniji i Bosni, sazreli su i uvjeti za pojavu sveobuhvatnije sublimirane monografije o njihovu sudjelovanju u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine, u kojoj su svoje mjesto našli zajedno sa svim drugim narodima i narodnostima Jugoslavije.

Godine 1971. Novinsko-izdavačko poduzeće »Ruske slovo« u Novom Sadu štampa i izdaje, u redakciji Đure Lačaka i recenziji Žike Tadića, knjigu Vlade Kostelnika na rusinskom jeziku »Pod crvenom zastavom« s podnaslovom »Kronika o sudjelovanju Rusina-Ukrajina u narodnooslobodilačkoj borbi Jugoslavije«.

Knjiga sadrži 20 tiskarskih araka, odnosno 320 stranica, formata 15,5 × 21,5 cm, sa tridesetak autentičnih fotografija sudionika NOB-a, situacija, sekcija, geografskih karti i objekata.

Monografija obrađuje ova poglavlja:

- prethodne napomene,
- popis mjesta u kojima žive Rusini i Ukrajinci,
- uvod,
- početak organiziranja otpora fašizmu i okupatoru 1941. godine, a zatim sukcesivno obrađuje 1942, 1943, 1944. i 1945. godinu.

Zatim slijede:

- narodnooslobodilački odbori, kao organi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije,
- masovne društveno-političke organizacije narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije,
- partizanske radionice,

— prosvjetno-kulturni rad,

- narodni heroj Jugoslavije Ivan Senjug Ujak (Djadko),
- jugoslavenski Rusini i Ukrajinici u partizanskim antifašističkim jedinicama drugih zemalja i
- na kraju.

Karakteristično je za ovu knjigu (za razliku do njezine pojave) da sudjelovanje Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji promatra jedinstveno, kao neodvojive dijelove, iako je riječ o ljudima iz nekoliko krajeva jugoslavenskih zemalja, ali i s činjenicom da u njima djeluju i bore se zajedno s drugim narodima i narodnostima. Namjera autora i jest da prikaže takvu zajedničku borbu svih naroda i narodnosti, kao zajednički pot-hvat, dužnost i obavezu, istovremeno i plemeniti poriv i poziv savjesti, da se knutu i čizmi mora odgovoriti i oduprijeti oslobodilačkom borbom, makar i žrtvama i krvlju, ali i opet zajednički, bez obzira na etničku, vjersku, rasnu, spolnu i svaku drugu pripadnost, a naročito jer je riječ o tako bliskim narodima i narodnostima kao što su slavenski u Jugoslaviji, iz iste, istočne grupe Slavena, čak i istovjetne vjeroispovijedi, kao što je baš slučaj s Rusinima i Ukrajinima.

Valja dodati i želju pisca da se upravo ovakvim prikazom sudjelovanja u naj-sudbonosnijim kretanjima jugoslavenskih naroda i narodnosti, tako i Rusina i Ukrajinaca, pokaže i dokaže da je zaista riječ o jedinstvenom pokretu, borbi i revoluciji svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji, bez obzira u kojim krajevima živjeli, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i Josipa Broza Tita, prema tome baš i zajednice naroda o kojoj je riječ u Bačkoj, Srijemu, Slavoniji i Bosni i Hercegovini, kao i da je to jedinstvena materija, upravo kao što su jedinstveni i Rusini i Ukrajinici, usprkos činjenici što žive u četiri različite regije jugoslavenskih zemalja, odvojeni čak i jednom državnom granicom za vrijeme okupacije, što je dijelila tzv. NDH i hortijevsku fašističku Mađarsku. Sve ih je ujedinjavala radnička klasa, radno seljaštvo i demokratska inteligencija, koji su predstavljali srž i kičmu narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, kao najnapredniji socijalni, društveno-politički, idejni i kulturni sloj, koji pod rukovodstvom komunističke avangarde, na osnovama marksizma-lenjinizma, mijenja postojeće stanje nužnosti u stanje slobodnih asocijacija radničke klase, radnih ljudi uopće.

Usporedo sa socijalnim kreće i nacionalno oslobođenje, što je imalo presudnu važnost i za Rusine i za Ukrajince, kojima su napredni socijalistički, zatim i komunistički radnički pokret s Komunističkom partijom Jugoslavije i Josipom Brozom na čelu, otvorili oči i pokazali pravac kretanja, orijentire i mogućnosti dosizanja emancipacije, čak i konstituiran u svojoj punoj snazi, u uvjetima upravo narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, kakvi nisu postojali u krilu buržoaske vladavine. Bili su to motori pokretači rusinskih i ukrajinskih radnih, narodnih masa da prihvate poziv Partije i Tita o dizanju oružanog ustanka protiv okupatora i nenarodnih režima, zajedno s drugim narodima i narodnostima, i to ne čekajući ni trenutka, nastupajući odmah pod stijegom crvene zastave slobode.

Nastao je prijelomni trenutak, koji ni Rusini ni Ukrajinici nisu htjeli ni smjeli propustiti. Zato su se i svrstali u prve redove boraca za slobodu već od prvih dana, bez obzira na stradanja, žrtve i krv, ali s pouzdanom perspektivom ko-

načnog socijalnog i nacionalnog oslobođenja, nakon kojeg će i oni biti ravnopravni, kao i svi drugi narodi i narodnosti, dijelovi jedinstvene radničke klase, radnog seljaštva i demokratske inteligencije, kao što su i njihovi ciljevi također jedinstveni i nedjeljivi.

Samo čvrsto uvjereni u ostvarenje cjelovitog cilja Rusini i Ukrajinci masovno su sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, pravom romantizmu socijalističkog sadržaja, ulazeći tako izravno u najnaprednije i najperspektivnije društveno-političko uređenje, u kojem su brzo počeli ubirati plodove ravnopravnosti i slobode, izvojevane herojstvom, žrtvama i krvlju vlastitih sinova i kćeri. Tako ni Rusinima ni Ukrajincima nitko nije donio slobodu na tanjuru, već su je sami izvojevali. Nakon oslobođenja, sve do današnjih dana, to je nebrojno puta potvrđeno. Rusini i Ukrajinci duboko su utkani u tkivo samoupravne socijalističke i nesvrstane Titove Jugoslavije, kao njezin integralni i nerazdvojni dio, krv i meso ove zemlje, ovdje i danas, takve sutra i prekosutra, zahvaljujući i opet svom masovnom sudjelovanju u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji.

O tome se u uvodu knjige kaže:

»Kako se ustanak širio, tako je zahvatao sve šire slojeve i rusinsko-ukrajinskog naroda. Svake godine bilo je sve više boraca u jedinicama partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, te aktivnih članova narodnooslobodilačkih odbora, mjesnih, općinskih, kotarskih i, štoviše, čak i najviših predstavničkih tijela nove narodne vlasti, zatim članova masovnih političkih organizacija revolucije i njihovih rukovodstava. Potkraj narodnooslobodilačkog rata, u Narodnooslobodilačkoj vojsci, partizanskim odredima i Jugoslavenskoj armiji, borilo se najmanje 4.000 Rusina i Ukrajinaca, što je predstavljalo punih 10% svih pripadnika našega naroda« (str. 23).

U nastavku:

»... i u našem narodu manifestiraju se sve karakteristike narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, tako i klasne borbe radničke klase, kao i kod svih drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti. Tako smo imali i nekoliko ustaških, legionarskih i honvedskih eksponenata, kao posebnih tumača interesa jugoslavenske, u njezinu sastavu i rusinske i ukrajinske, buržoazije« (isto).

Također:

»Jugoslavenski Rusini i Ukrajinci pokazali su za vrijeme narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije veliku smionost i junaštvo, te su mnogi između njih odlikovani visokim odlikovanjima ili su unaprijeđeni u podoficirske i oficirske činove, još i zbog svoje spretnosti i vojnog znanja u rukovođenju vojnim jedinicama, koje su im bile povjerene« (str. 24).

I napokon:

Ovu smionost, istrajnost, spretnost i heroizam krunisao je Ivan Senjug Ujak (Djadko) iz Slobodnice kraj Slavenskog Broda, koji je 19. juna 1945. godine proglašen narodnim herojem Jugoslavije, u činu majora i komandanta XII slavonske udarne proleterske brigade NOV Jugoslavije« (str. 25).

Knjigu je dobro primila rusinska i ukrajinska javnost i ubrzo je rasprodana, pa se danas može naći samo u javnim i privatnim bibliotekama.

Osjeća se potreba za novim izdanjem, jer se nove generacije žele поближе upoznati s prošlošću svojih predaka, sudjelovanjem svojih otaca u najsudbonosnijim previranjima i borbama naroda svih jugoslavenskih zemalja.

VI

Već je u knjizi autor pozvao sve dobronamjerne istraživače da prikupljaju nove materijale i dopunjuju do sada prikupljenu građu o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, jer će se samo zajednički uraditi više za stvaranje i pisanje njima toliko potrebne istinske povijesti. Posve je pouzdano da se radilo i bez poziva, jer je mnogo sudionika, koji mogu ispisati svoj dio povijesti, pa kako je koji istraživač, reporter ili namjernik, ali čovjek dobre volje i od pera, koliko-toliko naišao na koji novi primjer, obradio ga je s manje ili više uspjeha. Kasnije je u emisijama radio-stanica, u novinama, ostaloj periodici i drugim vrstama publikacija pa i knjigom »Pod crvenom zastavom« dopunio do tada već stvorenu opću sliku.

Još iste 1971. godine kada je izašla knjiga, *Nova dumka*, br. 1, str. 33-34, donosi prikaz poginulih gotovo svih (osim petorice) boraca bivše Ukrajinske čete Posavskog NO odreda, formirane 1944. godine, što je novi prilog historiografiji Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji. U istom je broju i materijal o osnivanju te jedinice (str. 32). I treći je zapis iz te oblasti pod naslovom »Masovno sudjelovanje Ukrajinaca u kozaračkoj ofenzivi 1942. godine« (str. 33-35), pa i to pridonosi općem saznanju o zadanom predmetu. U istom broju časopisa još su dva napisa posvećena istoj temi: »Vladimir Čordaš, prvi sekretar Kotarskog NOO Vukovar«, str. 36. i »Rajevo selo i Gunja u NOB-u 1941-1945«, također kao dopuna do tada skupljenog znanja o toj tematici.

I 1972. godine *Nova dumka* objavljuje nekoliko priloga o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB-u. Naslovi su: »Mnogo sudionika NOB iz Bikiča« (str. 35), »Među prvima u Srijemu i Slavoniji« (str. 36) u povodu 30-godišnjice prvog Mjesnog NOO u Petrovcima, »U neprijateljskim odorama« (str. 38), »Novi čakovci« (Deletovačka pustara), sjedište prvog Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora Vukovar, (str. 40) i »U povodu memorijalne svečanosti što je održana na 30-godišnjicu tragične smrti mikluševačkih rodoljuba« (str. 71-72). Sve su to, isto tako, novi materijali koji obogaćuju saznanja o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB-u i socijalističkoj revoluciji. Vladimir Biljnja u petom i šestom broju *Nove dumke* donosi u nastavcima duži prikaz sudjelovanja Rusina Vrbasa i Kucure u narodnooslobodilačkom pokretu 1941. i 1942. godine.

Sima Tomović, veoma dokumentirano obrađuje i sudjelovanje Rusina u narodnooslobodilačkoj borbi Šida u časopisu *Provincija*, Šid, 1973, 15-16, 163-167 str., pod naslovom »Komunistička partija — organizator ustanka u šidskom srežu« na srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom jeziku, Dosta je podataka i o temi koja nas zanima i dopunjuje opći, ranije stečeni zaključak o Rusinima toga kraja u NOB-u, pogotovo o Đuri Kišu, smionom partizanskom kuriru, koji je prije nego su ga ustaše uhvatile na zadatku, progutao pismo što ga je nosio kao poruku za vezu narodnooslobodilačkog pokreta i borbe.

Luka Šteković na srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom jeziku u petom broju *Nove dumke* donosi zanimljivu reportažu pod naslovom »Grumen zemlje ukrajinske« o poginulom borcu NOV Jugoslavije, Ukrajinцу iz Ukrajinske SSR, str. 38. Roman Miz autor je opširnijeg zapisa na ukrajinskom jeziku »Partizanski putovi lipovljanskih Ukrajinaca«, u *Novoj dumki* br. 6, 52-55, str. dok Danilo Hardi u istom broju za 1974. godinu daje prikaz o poginulom

borcu NOB-a i NOVJ, Jakimu Hardiju, čije ime nosi Kulturno-umjetničko društvo u Petrovcima (str. 56-57).

U sedmom broju časopisa Danilo Hardi autor je reportaže na rusinskom jeziku, razgovarajući s preživjelim sudionicima masovnog odlaska Petrovčana u Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede pod naslovom »I otišli su sinovi polja«, i opet na rusinskom jeziku (str. 59-70).

Krug prikupljača i obrađivača građe se širi, pa se tako 1975. javljaju novi autori: Vasilj Mudri donosi autentičan materijal s mnogo dokumentiranih podataka o »Masovnosti i istrajnosti Bikičana u NOB«, *Nova dumka* br. 9, Vukovar, 1975 (str. 35-37), Janko Oljejar piše o »Oslobodilačkom ratu Ruskog Krstura 1941-1945« u istom broju časopisa, str. 18-20. Iako se o spomenutim lokacijama već pisalo, ipak autori ovih zapisa donose i nove podatke. U istom broju je i prikaz sudjelovanja Mihajla Burčaka u NOB-u, pod naslovom »Jesi li ti, Burčak, ostao živ?« i čini tek zrno u sveopćem mozaiku saznanja o sudjelovanju Petrovčana u ratnoj epopeji.

Jedan između malobrojnih preživjelih boraca Ukrajinske čete Posavskog NO odreda, Jaroslav Gonta, iz sela Cikiv, Lavovska oblast, Ukrajinska SSR, u seriji svojih sjećanja na dane borbe, počinje u 10. broju *Nove dumke* 1975. pisati o tome što je sve doživio i preživio u toj jedinici NOVJ i POJ, zajedno sa svojim drugovima. Nastavlja u 11, 12, 15, 17. i 18. broju s različitim naslovima ali o istoj temi, tj. o borbama Ukrajinske čete Posavskog NO odreda. Materijal je memorijalnog značaja i veoma dopadljiv.

Novo svjetlo na prve dane ustanka u vukovarskom kraju 1941. daje neposredni sudionik i jedan od organizatora Mihajlo Kiš-Hricov, u 16. broju *Nove dumke* 1977, str. 37-39. U 14. broju *Nova dumka* piše o njemu i njegovu angažmanu u ustanku 1941. kao komunistu od 1934. godine, i štrajkašu zagrebačkih radnika toga doba, odnosno jednom od mnogih koji su osiguravali održavanje V zemaljske konferencije Komunističke partije Jugoslavije u Zagrebu 1940. godine. Naslov je »Tko je bio treći?«, str. 39.

Jakim Oljejar dopunjuje prikaz o NOB-u u Đurđevu u 18, 21. i 24. broju *Nove dumke* (1978, 1979. i 1980) trima naslovima: »Boravak u ratu«, »Vlado Erdelji u prvim danima borbe u Đurđevu« i »Razvoj Komunističke partije u Đurđevu«. Istu temu nastavlja Vladimir Biljnja dopunama podataka o osnivanju ćelija Komunističke partije Jugoslavije u Đurđevu, u 26. broju *Nove dumke*, Vukovar, 1980.

Ovim piscima pridružuju se još dva plodna sakupljača:

Roman Lavriv u pet zapisa daje veoma vrijedne priloge i mnoštvo podataka koji dopunjuju cejlovit pojam o kojem je riječ. Evo naslova: »Nezaboravnim putovima revolucije«, *Nova dumka* br. 9 (str. 37-39), »U strahu su velike oči« i »Propast Hitlera u Devjatini«, *Nova dumka* br. 11, str. 14. i 15, odnosno »Radost i suze Onišćukovih« u dva nastavka (22. i 23. broj *Nove dumke*, Vukovar, 1980, str. 36-39. i str. 29-32.

Pavlo Holovčuk u svojim vrijednim priložima govori o novim otkrićima — partizanskim učiteljima — Ukrajincima, koji su djecu ukrajinske narodnosti učili ukrajinski jezik, a srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski ako su bila hrvatska i srpska, odnosno muslimanska. To su prilozima: »I oni su se borili«, *Nova dumka* br. 18, 1978, str. 44-45, »Susret s čika Teljegom, str. 39-40, »A u Devjatini je nesretan trenutak«, *Nova dumka* br. 20, Vukovar, 1979,

str. 37. Na kraju evo i posljednjeg priloga o žrtvi staljinskih čistki između dva rata, jugoslavenskom Ukrajinu i komunistu od 1923. godine, Juliju Baranovskom, pod naslovom »Neustrašivi revolucionar«, koji danas živi u Zagrebu i na otoku Mljetu, *Nova dumka* br. 24, Vukovar, 1980, str. 32-34.

I opet susrećemo priloge Ivana Terljuka o sudjelovanju Ukrajinaca u narodno-oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji: »Putovima revolucije«, *Ruske slovo*, br. 14, Novi Sad, 1968, str. 8, »Na njih ne smijemo zaboraviti«, *Ruske slovo*, br. 9, Novi Sad, 1967, str. 3. i »Neće ugasnuti materinska ljubav«, *Ruske slovo*, Novi Sad, dodatak na ukrajinskom jeziku za mart 1975, str. 4. I ovi istraživači novim podacima šire vidike o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB-u, a donekle i u naprednom radničkom komunističkom pokretu.

Ovim pokušajem svjestan sam da nisam obuhvatio sve objavljene izvore o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji jugoslavenskih naroda i narodnosti 1941-1945. godine.

Ovo je tek prilog prikupljanju brojnih napisanih iskaza o toj temi, rasutih po raznim listovima, periodici i knjigama kao i sjećanjima neposrednih sudionika i organizatora prije toga. Namjera je da bi se na taj način lakše saznalo što je sve do sada urađeno i što još valja činiti s istim ciljem.

Vjerujem da je prijeko potrebno objaviti novu monografiju, dopunjenu i proširenu novim saznanjima, uvidom u dublje sagledavanje materije, jer je od posljednje, i to u ograničenim mogućnostima s obzirom na jezik na kojem je štampana, prošlo gotovo deset godina. Za to vrijeme dosta je urađeno, pokazano i obrađeno, zahvaljujući povoljnim uvjetima te novim kadrovima, međutim, i opet ne dovoljno sistematski, nego fragmentarno, ne na jednom mjestu, pa tako i manje dostupno.

U nastavku rada trebalo bi građu i izvore prikupljati stalno, sistematski i organizirano, u sklopu jedne od brojnih znanstvenih ustanova, uz angažman najboljih poznavalaca materije.

*Bibliografija o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u
narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941—1945. godine*

I

- БАРНА, Янко. Вази у коцурским хотаре, *Народни календар*, 1980, НВДРО *Руске слово*, Нови Сад, 1979, боки 55–57.
- БИЛЪНЯ, Владимир. Русини Вербасу и Коцура у напредним роботіцким руху и НОБ 1941–1942, *Нова думка*, Вуковар, 1973, число 5, боки 32–37; *Нова думка*, 1974, число 6, боки 45–51.
- БОДВАЇ, Яким. Список учаснікох новю Руского Керестура, звит Союзу Русинох и Українцох Горватскей Вуковар, Месна концелария Руски Керестур, число: 1137–340/1–69, 25. новембра 1969. року, у архиве автора библиографі.
- * * * Браца Русини, преглашене Окружного народноослєбодительного одбору за заходни Срим, 25. януара 1944. року, Збірка роботніцкого руху и народноослєбодительней борби Городского музею Вуковар.
- ВАРГА, Дюра. Лик русинског првоборца Ђуре Киша, *Војводина у борби*, Матица српска, Нови Сад, 1951, стр. 165.
- ВАРГА, Дюра. Иса Секцицки-Сима, секретар партийней організації у Вербаше. Познейши секретар комитету КП Кула, Архив НВДРО *Руске слово*, Нови Сад, число 1/1.
- * * * Виривки з но борби, *Руски народни календар за 1946 рок*, *Руска матка*, Руски Керестур, 1946, боки 13–23.
- ВРГОВИЧ, Стеван. О Миронови Кашовскому, у партизанском одреду Суворов у СССР, у архиву аутора библиографије.
- ГАДНЯНСКИ, Владимир. Два бомбардованя Руского Керестура, *Руске слово*, Руски Керестур, 1964, число 43, бок 4.
- ГАРДИ, Данил. Якиме, герою, найци слава будзе, *Нова думка*, Вуковар, 1974, число 6, боки 56–57.
- ГАРДИ Данил. И пошли синове поля, *Нова думка*, Вуковар, 1974, число 7, боки 59–70.
- ГАРДИ, Ирина. З руками и шерцом за нашу будучносп, *Руске слово*, Нови Сад, 1969, число 48, бок 8.
- ГОЛОВЧУК, Павло. Зистрич з дядьком Степаном Телегою, *Нова думка*, Вуковар, 1978, Но. 18, стор. 39–40.
- ГОЛОВЧУК, Павло. И вони боролися, *Нова думка*, Вуковар, 1978, Но. 18, стор. 44–45.
- ГОЛОВЧУК, Павло. А в дев'ятини нещесна година, *Нова думка*, Вуковар, 1979, Но. 20, стор. 37.
- ГОНТА, Ярослав. Мої партизанськи шляхи, *Нова думка*, Вуковар, 1976, Но. 11, стор. 39–44.
- ГОНТА, Ярослав. Загибель друга, *Нова думка*, Вуковар, 1977, Но. 15, стор. 39–41.
- ГОНТА, Ярослав. Бій під меджиричем, *Нова думка*, Вуковар, 1978, Но. 17, стор. 40–42.
- ГОНТА, Ярослав. Як ми здобували воєприпаси, *Нова думка*, Вуковар, 1978, Но. 18, стор. 41–43.
- ГОНТА, Ярослав. В житєвих небезпеках, *Нова думка*, Вуковар, 1979, Но. 20, стор. 35–37.
- ГУДАК, Штефан. Веруна Емейди, *Руске слово*, Руски Керестур, 1968, число 28, бок 4.

- *** Данил Колбас, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, боки 89–90.
- *** Діялносц женох Шайкашкой, *Руске слово*, Руски Керестур, 1962, число 50, бок 3.
- *** Дюра Киш зоз Шиду, *Руске слово*, Руски Керестур, 1952, число 8, бок 2.
- *** Джуджар Миколи Дюра, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 13.
- ЕДЕЛИНСКИ, Петро. Петровци-мала Москва, *Нова думка*, Вуковар, 1976, число 11, боки 31–37.
- ЕРДЕЛІ, Силвестер. Вични памятник, *Руске слово*, Руски Керестур, 1957, число 29, бок 3.
- ЖИРОШ, Мирон. На рогаль базох, *Руске слово*, Нови Сад, 1969, число 48, бок 5.
- ЖИРОШ, Мирон. З нашима у Старей Бингули, *Руске слово*, Нови Сад, число 47, бок 5.
- ЖИРОШ, Мирон. Стара Бингула у НОВ, *Пионирска заградка*, Нови Сад, 1969, число 4, бок 4.
- ЖИРОШ, Мирон. Релейна станіца Влади Рогала, *Руске слово*, Нови Сад, 1970, число 52; 1971. рок, число 1–2.
- ЖИРОШ, Мирон. Зоз танцу до борби (Андрияшевски скоевки у НОВ), *Народни календар*, 1978, НВДРО *Руске слово*, Нови Сад, 1977. року, боки 54–68.
- *** З нагоди дзешецрочніци Шайкашского партизанского одряду, *Руске слово*, Руски Керестур, 1952, число 4, боки 2–3.
- *** Историјат младежи Бачинцох, Архив НВДРО *Руске слово*, Нови Сад, число 3/27.
- ІЛЬКО, В. Боротьба трудящих Закарпаття за воз'єднання з Радянською Україною (1939–1944), Ужгород, 1954, стор. 18.
- КА-И(КАМЕНІЦКИ), Юлин. Народноошлебодительни рух у Руским Керестуре, *Руске слово*, Руски Керестур, 1961, число 50, боки 3. и 4. и *Руске слово*, Руски Керестур, 1961, число 51, бок 3.
- КАМЕНІЦКИ, Юлин. Руснак у пасме помоци револуції, *Руске слово*, Руски Керестур, 1968, число 27, боки 6–8.
- КАПЛИН, Л. Друзи, *Рамок*, Київ, 1968, Но. 3, стор. 17.
- КИШ, Михал Грицов. Гарештоване децембра 1941. року, *Нова думка*, Вуковар, 1977, число 16, стр. 37–39.
- КОВАЧ, Михал (Чорбов). Бул сом сигурни же заш придзеце, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, боки 41–43.
- *** Командант другого батальону, *Руски народни календар за 1948. рок*, Руски Керестур, 1947, боки 90–95.
- КОСТЕЛНИК, Владо. Петровци-мала Москва у НОВ, *Народни календар*, 1962, Руски Керестур, 1961, боки 60–66.
- КОСТЕЛНИК, Владо. З пишним чолом на своей жеми, *Народни календар*, 1962, Руски Керестур, 1961, боки 72–80.
- КОСТЕЛНИК, Владо. И пришли ошлебодители, *Народни календар*, 1965, Руски Керестур, 1964, боки 63–70.
- КОСТЕЛНИК, Владо. Прецо руснаци немали самостойну единку новю, *Народни календар*, 1965, *Руске слово*, Руски Керестур, 1964, боки 59–70.
- КОСТЕЛНИК, Владо. Епопея Руснацох-Українцох у народноош-

лебодительней борби и народней революції, *Народни календар*, 1968, Руски Керестур, 1967, боки 43–50.

КОСТЕЛНИК, Владо. Улога Петровског НОР у десанту НОВЮ и Червеной армии на Вуковар 1944. року, *Народни календар*, 1964, Руски Керестур, 1968, боки 49–59.

КОСТЕЛНИК, Володимир. Югославські Руснаки-Українці в боротьбі проти фашизму та в народній революції Югославії (1941–1945), *Український історичний журнал*, Академия наук УРСР, Київ, 1970, стор. 69–77.

КОСТЕЛНИК, Владо. Медзи першима у Югославії, *Нова думка*, Вуковар, 1971, число 1, боки 28–31.

КОСТЕЛНИК, Владо. Українска чета у посавским Н. О. П. одряду у Славонії Вешені 1944, *Нова думка*, Вуковар, 1971, число 1, бок 32.

КОСТЕЛНИК, Владо. Герое вигинули, слава остала медзи нами, *Нова думка*, Вуковар, 1971, число 1, боки 33–34.

КОСТЕЛНИК, Владо. Масовна участь Українців в козарецькей офанзиви 1942, *Нова думка*, Вуковар, 1971, Но. 1, стор. 35–36.

КОСТЕЛНИК, Владо. Владимир Чордашов перши секретар срезког НОО Вуковар, *Нова думка*, Вуковар, число 1, бок 36.

КОСТЕЛНИК, Владо. Раево Село и Гуња у НОВ 1941–1945, *Нова думка*, Вуковар, 1971, число 1, бок 37.

КОСТЕЛНИК, Владо. Вельо учашнікох НОВ у Бикичу, *Нова думка*, Вуковар, число 2, бок 35.

КОСТЕЛНИК, Володимир. Герої загнули – слава залишлась, *Український історичний журнал*,

Академия наук УРСР, Київ, червень, 1972, Но. 6, стор. 106–107.

КОСТЕЛНИК, Владо. Медзи першима у Сриме и Славонії, 30-рочніца першого Месног НОО Петровци, *Нова думка*, Вуковар, число 2, року 1972, бок 36.

КОСТЕЛНИК, Володимир. У ворожих мундирах, *Нова думка*, Вуковар, 1972, Но. 2, стор. 38.

КОСТЕЛНИК, Владо. Нови чаковци (Делетовацка пустара), *Нова думка*, Вуковар, 1972, число 2, бок 40.

КОСТЕЛНИК, Владо. Мемориална свјеточност з нагоди трагичней шмерци дзешецерих миклошевчаньох скорей 30 роки, *Нова думка*, Вуковар, 1974, число 7, боки 71–72.

КОСТЕЛНИК, Владо. Остатні часи народног героя Ивана Сенюка-Дядька, *Нова думка*, Вуковар, 1972, число 2, бок 37.

КОСТЕЛНИК, Владо. Та, ти, бурчак, остал живи?, *Нова думка*, Вуковар, 1975, число 9, бок 40.

КОСТЕЛНИК, Владо. Масовне учествоване Українцох у Козарецкей офанзиви 1942, року, *Нова думка*, Вуковар, 1976, число 12, боки 28–29.

КОСТЕЛНИК, Владо. Я войовнік шеснаестей бригади, *Нова думка*, Вуковар, 1976, число 11, бок 123.

КОСТЕЛНИК, Владо. Хто бул треци?, *Нова думка*, Вуковар, 1977, число 14, боки 39–42.

КОСТЕЛНИК, Владо. Класне и националне у еманципацији и конституировано югославянских Русинох и Українцох, III наукове совитоване фестивалу *Червена ружа 1978*, Руски Керестур, реферат, боки 24–29.

КОСТЕЛНИК, Владо. З народним героєм Васом Дюрдевичом Тур-

- чином, *Нова думка*, Вуковар, 1979, число 21, бок 28.
- КОСТЕЛНИК, Владо. Русини и Українці у НОБ и соціалістичній революції 1941–1945, Наукове совитоване на *Липовлянських стретницох* 79, Липовляни 1979, боки 1–13.
- КОСТЕЛНИК, Владо. Русині й Українці в НВВ і соціалістичній революції 1941–1945, Наукова нарада *Липовлянськи зустрічі* 79, Липовляни, 1979. доповід, стор. 1–13.
- КУЦЕНКО, К. О. Закарпаття в роки фашистської окупації та визволення його Арадянською армією, *Наукови записки Ужгородського університету*, т. XXX, Ужгород, 1957, стор. 130.
- ЛАЗОР, Лукач. Лазор Никодим, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Рруски Керестур, 1946, бок 15.
- ЛАВРІВ, Роман. Незабутними дорогами революції, *Нова думка*, Вуковар, Но. 9, рок 1975, стор. 37–39.
- ЛАВРІВ, Роман. Радість і сльози в житті оніщуків, *Нова думка*, Вуковар, Но. 22, стор. 36–39; *Нова думка*, Вуковар, 1979, Но. 23, стор. 29–32.
- ЛАВРІВ, Роман. У страха великі очі, *Нова думка*, Вуковар, 1976, Но. 11, стор. 45.
- ЛАВРІВ, Роман. Пропасть Гітлера у дев'ятині, *Нова думка*, Вуковар, 1977, число 14, стор. 46.
- ЛАГУДЗА, Іван. Шляхом минулого, *Руске слово*, Но. 2–18, Нови Сад, 1970. року.
- ЛАТЯК, Дюра. Єдна акція миклошевських партизанох – скрита пожива, *Руске слово*, Руски Керестур, число 29, рок. 1959, бок 2.
- ЛАТЯК, Дюра. Руснаци у НОБ, *Шветлосц*, числа 1, 2, 3. и 4, Нови Сад, 1970, боки 56–63, 136–145, 226–231. и 335–343.
- ЛАТЯК, Дюра. Формиране МНОО у Руским Керестуре и перши його акції, *Руске слово*, Руски Керестур, 1964, число 48. и 49, боки 6–7.
- ЛАТЯК, Дюра. Партизанска база на Бильньовим салапу, *Народни календар*, 1962, Руски Керестур, 1961, боки 82–83.
- ЛАТЯК, Дюра. Длугока и кирвава играга, *Пионирска заградка*, НВДРО *Руске слово*, Нови Сад, 1973, число 2, бок 4.
- ЛЕНДЕР, Яким. Миклошевци медзи першими борцями за шлебоду, *Нова думка*, Вуковар, число 12, рок 1976, боки 25–28.
- МИХНЯК, Мелана. Йовген Хромиш, Бачинци, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 13–21.
- МИХНЯК, Мелана. Нестор Тимко, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 17.
- МИЗ, Роман. Список погинутих и нестатих учаснікох НОБ з Липовляндох, 17. априла 1967. року, у архиве автора библиографі.
- МИЗ, Роман. Партизанськи дороги липовлянських Українців, *Нова думка*, Вуковар, 1974, Но. 6, стор. 52–55.
- МУДРИ, Василь. Масовносц и витирвалосц бикичаньох у НОБ, *Нова думка*, Вуковар, 1975, число 9, боки 33–35.
- *** Наша борба, орган КПІ за Војводину, издане за Срем, јул 1942, бр. 5, стр.
- НОВТА, Яким. Осиф Аладич, *Руски народни календар за 1946.*

- рок, *Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 19.
- НОВТА, Я(ким) – А. Папуга. Папуга Петро, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 20.
- ОЛЄЯР, Яким. Пребуване у риту, *Нова думка*, Вуковар, 1978, число 18, боки 47–48.
- ОЛЄЯР, Яким. Владо Ерделі у перших дньох борби у Дюрдьове, *Нова думка*, Вуковар, число 21, рок 1979, боки 29–31.
- ОЛЄЯР, Янко. Ошлебодительна война Руского Керестура 1941–1945, *Нова думка*, Вуковар, 1975, число 9, боки 18–20.
- *** Погинули при наступе Мадярох 1941. у Н. Саду, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21.
- *** Политицки кривци цо були прегнати и по логорох, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21–22.
- ПУШКАШОВА Г. М. Иван Букатко, *Руске слово*, Руски Керестур, 1964, число 27, бока 4–5.
- РАЦ, Янко. Народноошлебодительни одбор у Миклошевцох, *Руске слово*, Руски Керестур, 1950, число 50, бок 2.
- РАЦ Янко. Народноошлебодительни рух у Руским Керестуре, *Руске слово*, Руски Керестур, 1961, число 50, бок 3.
- РАЦ Янко. Жени Руского Керестура дали вельку учасц у народноошлебодительней войны, *Руске слово*, Руски Керестур, 1962, число 50, бок 2.
- РАЦ, Янко. Неодняте жито, *Руске слово*, Руски Керестур, 1964, числа 42–47.
- Р. Початок ошлебодительного руха у Дюрдьове, *Народни календар*, 1962, Руски Керестур, НВП *Руске слово*, 1961, боки 66–74.
- С. (Бачка Паланка). На Драви, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, боки 43–48.
- САБАДАМ, Д(юра). Наша учасц у НОБ, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 8–13.
- САБАДОШ, Меланка. Курир, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 29.
- САБАДОШ, Павлина. Єден од веліх, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21.
- СКУВАН, Микола. Трираз сом видзел товариша свободу, *Руске слово*, Руски Керестур, 1968, число 35, бок 5.
- *** Список добровольцох до НОБ, (Дюрдьов), *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21–22.
- *** Список погинутих и несталих на фронту, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21–22.
- *** Список политицких кривцох, забитих, несталих або у рації однешених зоз дюрдьова, *Руски народни календар за 1946. рок, Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 21.
- *** Список учаснікох НОБ с Пишкуревох, у архиве автора.
- СЕНИЦЯ, Степан. Участвовання українців із нової субоцки в народній революції, *Руске слово*, 1968. року, Руски Керестур, 1. марец 1968, стор. 8.
- СУВОТИЧ, Р. Здогадоване на Дюру Киша, *Руске слово*, Руски Керестур, 1951, число 39, бок 2.

ТЕРЛЮК, Іван. Про них не сміємо забути, *Руске слово*, Руски Керестур, 1967, число 9, бок 3.

ТЕРЛЮК, Іван. У відвідинах Українцям у Будісаві, *Руске слово*, Руски Керестур, 1967, *Український додаток*, No. 3, березень 1967, стор. 3.

ТЕРЛЮК, Іван. Шляхом революції, *Руске слово*, Нови Сад, 1968, No. 14, стор. 8.

ТЕРЛЮК, Іван. Коли народну владу оберали оплесками, *Руске слово*, Руски Керестур, 1968, число 48, бок 8.

ТЕРЛЮК, Іван. Слідами героя, *Руске слово*, Руски Керестур, 1968, число 31–35, боки 2–3.

ТЕРЛЮК, Іван. Через мости революції, *Руске слово*, Нови Сад, 1969, число 18–22.

ТЕРЛЮК, Іван. Не згасає материнська любов, *Руске слово*, *Український додаток*, Нови Сад, 1975, No. 3, березень, стор. 4.

* * * Фрушкогорски партизан, лист сремских партизана, новембар 1941, стр. 2.

ЧЕЛЬОВСКИ, Ирина. Червена армия, *Руски народни календар за 1946. рок*, *Руска матка*, Руски Керестур, 1946, бок 49.

ШЕВЧЕНКО, Ф. П. Югослави в партизанських загонах на Україні в роки великої вітчизняної війни, *Історичний зв'язки слов'янських народів*, Академія наук УРСР, Київ, 1963, стор. 38–52.

ЮГАС, Желько. Список учасників НОБ у Канижи, у архиве автора бібліографії.

II

* * * Borbe 5. brigade u Vukovaru, decembra 1944. godine, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 683.

* * * Borbe 16. divizije u Slavoniji od 13. XII 1944. do 20. I 1945. godine, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 687, 690.

* * * Braćo Slovaci i Rusini, proglas Inicijativnog Okružnog NOO za zapadni Srem, Arhiv Muzeja revolucije Vojvodine, Novi Sad, Fond Okružnog NOO za zapadni Srem, 3528.

* * * Bosutski i Majevički partizanski odred — ofenzivni prodor u Slavoniju 1944. godine — Veza s Diljskim partizanskim odredom i Istočnom grupom slavonskih jedi-

nica NOVJ i POJ, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 550.

CERJAN, Stjepan. Omladina Slavonije u narodnooslobodilačkoj borbi, Slavonija u narodnooslobodilačkoj borbi, str. 93.

ČEREKOVIĆ, Sava. Izjava o poljskom bataljonu, magnetofonska vrpca, Arhiv Vlade Kostelnika, Vukovar.

DELIN, Pero. Uz godišnjicu 18. slavonske udarne brigade, *Glas Slavonije*, Osijek, 10. II 1967, str. 2. U toj brigadi bilo je dosta boraca Rusina iz Petrovaca i drugih mjesta Slavonije.

DŽAKIĆ, Lazar. Slavonija se budi, SUBNOR, Općinski odbor Vukovar, 1970. godine. Značajan dio podataka i zaključaka o Rusinima vukovarskog kraja.

- *** *Glas omladine*, glasilo Ujedinjenog antifašističkog saveza omladine Vojvodine, Novi Sad, 16. januara 1945, str. 4.
- GRUBER, Stjepan. *Rusini i Ukrajinici županjskog kraja u NOB*, list od 24. VI 1969. godine, arhiv Vlade Kostelnika.
- HREČKOVSKI, Slavica. *Žene Slavonije u narodnooslobodilačkoj borbi*, str. 12, 108, 115.
- EDELINSKI, Petar. *Petrovci u NOB 1941–1945*, manuskript u arhivu Vlade Kostelnika, Vukovar.
- FEJEŠ, Klara. *Tako se bori i umire omladina Bačke*, *Glas omladine*, broj 10, decembar 1943.
- *** Istorijat omladine Bačinaca i Šida, Arhiv NIŠRO *Ruske slovo*, Novi Sad, 3/27.
- JANKOVIĆ, Ljubo. *Izjava o Ukrajinacima, sudionicima NOB u srednjoj Bosni*, magnetofonska vrpca u arhivu Vlade Kostelnika, u Vukovaru.
- *** Josip Kramer Đuka, sekretar KP Kula, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 280.
- KOSTELNIK, Vlado. *Klasno i nacionalno u emancipaciji i konstituiranju jugoslavenskih Rusina i Ukrajinaca*, biblioteka *Naše teme*, Zagreb, *Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu*, str. 572–589, 731–735, Zagreb, 1970.
- KOSTELNIK, Vlado. *Rusini–Ukrajinci Srijema i Slavonije*, Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970, str. 183–189.
- KOSTELNIK, Vlado. *Rusini–Ukrajinci Bačke, Bosne, Slavonije i Srema u NOB 1941–1945*, manuskript u Institutu istorije Vojvodine, Novi Sad, 1972, str. 1–79.
- KOSTELNIK, Vlado. *Rusini–Ukrajinci u narodnooslobodilačkoj borbi 1942*, *Svedočenja učesnika narodnooslobodilačke borbe*, Vojno delo, Beograd, knjiga 24, 1975, str. 299–309.
- KOSTELNIK, Vlado. *Rusini i Ukrajinci u NOB i socijalističkoj revoluciji 1941–1945*, *Znanstveno savjetovanje Lipovljanski susreti 1979*, Lipovljani, 7–9. septembra 1979, manuskript, str. 1–12.
- KOSTELNIK, Vlado. *Pod crvenim zastavama*, *Novosti*, br. 38–41, Vinkovci, 1961, str. 2.
- KOSTELNIK, Vlado. *Žarišta revolucije u Mikluševcima*, *Novosti*, br. 42–46, Vinkovci, 1961, str. 2.
- LAČAK, Đura. *Rusini u NOB*, seminarski rad, Novi Sad, 1962, str. 1–35, manuskript.
- MAJSKI, Brana. *Zapisi sa terena*, Gradski muzej Vukovar, 1962, str. 1–60.
- *** Majske savetovanje CK KPJ u Zagrebu, *Proleter*, br. 3, 4, 5, mart–april 1941.
- *** *Mladi Slovaci i Rusini*, Proglas PK SKOJ-a za Vojvodinu, 30. jula 1941, Muzej revolucije Vojvodine, Novi Sad.
- *** *Ofanziva Žitni cvet*, očuvanje žetve 1944, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 550.
- *** *Oslobođenje Đure Kiša iz ustaškog zatvora u Šidu* 31. januara

1942, *Vojvodina u borbi*, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, str. 310.

PETKOVIĆ, Branko. Eugen Hevko — prva žrtva provale partijske organizacije u Vinkovcima u proljeće 1942. godine, *Novosti*, br. 25. i 26, Vinkovci, 1961. str. 2.

*** Podižimo naše kadrove, *Naša borba*, organ KPJ za Vojvodinu, br. 5, jun 1943, str. 23.

*** Proglas ZAVNOH-a, prilikom formiranja, 14. srpnja 1943. u Plitvicama, (Česi, Slovaci i Rusini u Hrvatskoj).

SAVIĆ, Sreta. Borbe u Sremu 1941—1944, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, 1967, str. 1—450.

SEKA. Vojvodanska omladina u oslobodilačkom ratu, *Naša borba*, organ KPJ za Vojvodinu, br. 5, jun 1943, str. 12—14.

*** Slovaci i Rusini, Proglas PK KPJ za Vojvodinu, Muzej revolucije Vojvodine, Novi Sad.

ŠTEKOVIĆ, Luka. Grumen zemlje ukrajinske, *Nova dumka*, Vukovar, 1973, br. 5, str. 38.

TINJIĆ, Vezuv. Goblen za druga Tita, *Politika*, Beograd, 27. aprila 1975, intervju s Milenom Kecman, Melanom Rohalj, sa Rohalj-baza na Fruškoj gori.

TOMIČIĆ, Zlatko. Ivan Senjug-Ujak, 27. srpnja, Zagreb, 1957.

TOMOVIĆ, Sima. Komunistička partija — organizator ustanka u Šidskom srezu, *Provincija*, Šid, 1973, br. 15—16, str. 163—167.

UJFALUŠI, Aron. Za njih smo bili opasni, na osnovi sudjelovanja u NOB Petrovci, *Novosti*, Vinkovci, 1961, br. 52, str. 2.

VASIĆ, Đorđe. Hronika o oslobodilačkom ratu u južnoj Bačkoj, SUBNOR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, 1969, str. 1—450.

*** *Večernje novosti*, Beograd, 30. maja 1967, o ukrajinskoj porodici Mazepa iz Foče u NOB.

VESELINOV, Stanka. Narodni sud je nemilosrdan, ali pravedan, *Naša borba*, organ KPJ za Vojvodinu, august 1944, br. 28, str. 3.

*** Vlaški Nikola, sekretar KP Šid, na osnovi suradnje s Josipom i Justinom Mudri iz Vukovara.

*** Zbornik historijskog instituta Slavonije i Baranje, br. 3, Slavonski Brod, 1965, str. 347—372, Optužnica protiv Josipa Mudrog iz Vukovara, sekretara KP Vukovar.

ZIDARIĆ, Vasiljka. I došli su oslobodioci, *Novosti*, Vinkovci, 1960, br. 15, str. 5.

*** Ženama Bačke i Baranje — Proglas Inicijativnog odbora AFŽ za Vojvodinu, *Slobodna Vojvodina*, izdanje za Bačku, br. 2—3, mart—april 1943, str. 17—18.

Popis arhivskih ustanova

Arhiv Bosanske krajine, Banja Luka, Memorijalna grada
Arhiv Instituta radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb
Arhiv Muzeja revolucije Hrvatske, Zagreb
Arhiv Muzeja revolucije Vojvodine, Novi Sad
Arhiv Muzeja Posavine, Županja
Arhiv Muzeja Brodskog Posavlja, Slavonski Brod
Arhiv Historijskog instituta Slavonije i Baranje, Slavonski Brod
Arhiv Slavonije, Osijek
Arhiv Gradskog muzeja, Vukovar, Zbirka NOB, memorijalna grada
Arhiv Gradskog muzeja, Vinkovci
Arhiv općinskog odbora SUBNOR, Prnjavor
Arhiv općinskog odbora SUBNOR, Slavonski Brod
Arhiv općinskog odbora SUBNOR, Vukovar
Arhiv uredništva *Nova Dumka*, Vukovar
Arhiv Saveza Rusina i Ukrajinaca Hrvatske, Vukovar
Arhiv NIŠRO *Ruske slovo*, Novi Sad
Arhiv Vlade Kostelnika, Vukovar
Arhiv Vojno-istorijskog instituta JNA, Beograd